УДК 94(477):327.5
DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/104-6

Наталя МАРЦІНКО,
orcid.org/0000-0001-9267-6136
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник науково-дослідного відділу механізованих і танкових військ науково-дослідного управління застосування та підготовки військ (сил) наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) natalya-artmax@ukr.net

Григорій АНТОНОВ,
orcid.org/0000-0003-3205-5914
старший науковий співробітник науково-організаційного відділення наукового центру Сухопутних військ
Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного
(Львів, Україна) antonovgrigori@gmail.com

DIME-МОДЕЛЬ У СИСТЕМІ ГІБРИДНОГО ПРОТИБОРСТВА: ВІД ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ ДО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто історичну еволюцію DIME-моделі як аналітичного підходу до систематизації основних інструментів державної сили та її застосування для аналізу сучасного гібридного протиборства. Актуальність дослідження зумовлена трансформацією характеру міжнародних конфліктів, у яких дипломатичні, інформаційні, військові та економічні засоби дедалі частіше використовуються не ізольовано, а комплексно та взаємопов'язано. Показано, що, хоча поняття DIME сформувалося пізніше, практична логіка комплексного застосування зазначених інструментів була характерною для стратегічного протиборства другої половини XX століття.

Особливу увагу приділено російській моделі гібридного протиборства та її реалізації у російсько-українській війні. На конкретних прикладах розкрито поєднання дипломатичного, інформаційного, військового та економічного впливу у процесі досягнення стратегічних цілей. Окремо проаналізовано економічний вимір протиборства, зокрема використання енергетичної та торговельної залежності, економічного тиску та впливу на критичну інфраструктуру. Це дозволяє розглядати економічний інструмент як важливу складову комплексного гібридного впливу, взаємопов'язану з іншими елементами державної сили.

Досліджено також технологічну трансформацію DIME-протиборства у XXI столітті. Встановлено, що цифрові технології не змінили базову структуру моделі, проте суттєво посилили взаємодію її складових. Кібероперації, цифрові комунікації, супутникові системи та автоматизована обробка даних створили можливості одночасного впливу на інформаційну, економічну, дипломатичну та військову сфери. Обґрунтовано, що сучасне гібридне протиборство характеризується дедалі більшою синхронізацією різних інструментів державної сили. Зроблено висновок про збереження аналітичної цінності DIME-моделі для дослідження сучасних конфліктів і визначення ролі економічного компонента в умовах технологічної трансформації безпекового середовища.

Ключові слова: *DIME-модель, гібридне протиборство, гібридна війна, російсько-українська війна, дипломатичний інструмент, інформаційний вплив, військова сила, економічний інструмент, кібероперації, цифрові технології, державна сила.*

Natalia MARTSINKO,
orcid.org/0000-0001-9267-6136
Candidate of Historical Sciences, Leading Researcher,
Research Department of Mechanized and Tank Forces, Research Directorate for the Deployment and Training of Troops (Forces), Scientific Center of the Ground Forces
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
(Lviv, Ukraine) natalya-artmax@ukr.net

Hryhorii ANTONOV,
orcid.org/0000-0003-3205-5914
Leading Researcher at the Scientific and Organizational Department, Scientific Center of the Ground Forces
Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy
(Lviv, Ukraine) antonovgrigori@gmail.com

THE DIME MODEL IN THE HYBRID CONFLICT SYSTEM: FROM THE COLD WAR TO THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

This article examines the evolution of the DIME model as an analytical approach to systematizing the main instruments of state power and its application to the analysis of contemporary hybrid conflict. The relevance of this study stems from the transformation in the nature of international conflicts, in which diplomatic, informational, military, and economic means are increasingly used not in isolation, but in a comprehensive and interconnected manner. It is shown that, although the concept of DIME emerged later, the practical logic of the integrated use of these instruments was characteristic of strategic confrontation in the second half of the 20th century.

Particular attention is paid to the Russian model of hybrid conflict and its implementation in the Russian-Ukrainian war. Specific examples illustrate the combination of diplomatic, informational, military, and economic influence in the process of achieving strategic goals. The economic dimension of the conflict is analyzed separately, particularly the use of energy and trade dependence, economic pressure, and influence on critical infrastructure. This allows us to view economic instruments as an important component of comprehensive hybrid influence, intertwined with other elements of state power.

The technological transformation of DIME conflict in the 21st century was also examined. It was found that digital technologies have not altered the basic structure of the model but have significantly enhanced the interaction among its components. Cyber operations, digital communications, satellite systems, and automated data processing have created opportunities for simultaneous influence on the informational, economic, diplomatic, and military spheres. It is argued that modern hybrid conflict is characterized by the increasing synchronization of various instruments of state power. The study concludes that the DIME model retains its analytical value for studying contemporary conflicts and determining the role of the economic component amid the technological transformation of the security environment.

Key words: *DIME model, hybrid conflict, hybrid war, the Russia-Ukraine war, diplomatic instrument, information influence, military power, economic instrument, cyber operations, digital technologies, state power.*

Постановка проблеми. Історія міжнародного протиборства другої половини XX – початку XXI століття засвідчує поступове ускладнення способів реалізації державами своїх політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних та військових цілей. Практики, характерні для холодної війни, в нових історичних умовах трансформувалися та набули комплексного характеру, що знайшло відображення у сучасному DIME-підході. Особливого значення ця проблема набуває під час дослідження російсько-української війни, у якій поєднання економічного тиску, дипломатичних, інформаційних і військових засобів стало важливою складовою російської стратегії проти України. Актуальним є історичне простеження еволюції такого комплексного протиборства від холодної війни до сучасної війни російської федерації проти України.

Аналіз досліджень. Проблематика застосування політичних, дипломатичних, інформаційних, військових та економічних інструментів у міждержавному протиборстві представлена у працях зарубіжних і українських дослідників. Теоретичну основу для розуміння окремих складових DIME-підходу сформували дослідження Дж. Ная, який розглянув співвідношення «жорсткої» та «м'якої» сили у зовнішній політиці держав (Nye, 2004), а також праці, присвячені політичним, економічним та інформаційним інструментам протистояння у період холодної війни (Gaddis, 2005; Hogan, 1987; Puddington, 2000).

Окремий напрям досліджень становить трансформація характеру збройних конфліктів і поява концепції гібридної війни. Ф. Гоффман визначив гібридну війну як поєднання різних форм ведення боротьби, зокрема традиційних військових мож-

ливостей, нерегулярних тактик, терористичних дій та інших інструментів впливу (Hoffman, 2007). Подальший розвиток цієї проблематики пов'язаний із дослідженнями російського підходу до гібридного протиборства. О. Фрідман наголошує на відмінностях між західним поняттям hybrid warfare та російським поняттям «гібридної війни», що мають різне концептуальне наповнення (Fridman, 2017: 42–49).

Важливе місце у дослідженнях посідає аналіз російсько-української війни. А. Рац розглядає дії Російської Федерації в Україні у 2014 році як комплексне застосування дипломатичних, економічних, політичних, інформаційних, соціальних і військових засобів, спрямованих на послаблення здатності України до опору (Rácz, 2015). Дж. Дарчевська досліджує інформаційну складову російської операції проти України на прикладі окупації Криму, акцентуючи увагу на використанні інформаційного впливу для забезпечення політичних і військових цілей (Darczewska, 2014). Енергетичний вимір протиборства розглянуто у праці М. Рюле та Ю. Грубіаускаса, де енергетичні ресурси визначаються як один із інструментів гібридного впливу (Rühle & Grubliauskas, 2015).

Розвиток цифрових технологій зумовив появу нового напряму досліджень, пов'язаного з кіберскладовою сучасного протиборства. Р. Оттіс проаналізував кібератаки проти Естонії 2007 року як приклад застосування інформаційних і кіберзасобів у міждержавному протистоянні (Ottis, 2008). Р. Лангнер дослідив Stuxnet як приклад використання кіберзасобів проти критичної інфраструктури (Langner, 2011). Кібероперації проти української енергетичної інфраструктури та їхні наслідки розглянули Р. Лі, М. Ассанте і Т. Конвей (Lee, Assante, Conway, 2016). Розширення традиційного DIME-підходу в умовах цифровізації досліджує Т. Томас, який звертає увагу на недостатність традиційної DIME-мнемоніки для пояснення сучасного кіберстратегічного середовища (Thomas, 2014).

Отже, наявна наукова література достатньо ґрунтовно висвітлює окремі компоненти сучасного стратегічного протиборства: дипломатичний, інформаційний, військовий, економічний та кібернетичний. Водночас потребує подальшого дослідження їх системне поєднання в межах DIME-моделі при аналізі російсько-української війни. Саме це визначає науковий напрям цієї статті – простежити еволюцію практик DIME-протиборства від холодної війни до сучасної російсько-української війни з особливою увагою до взаємодії економічних, інформаційних, дипломатичних і військових інструментів.

Мета статті. Метою статті є історичне дослідження еволюції DIME-протиборства від періоду холодної війни до російсько-української війни та визначення особливостей комплексного застосування російською федерацією політичних, дипломатичних, інформаційних, військових і економічних інструментів проти України.

Виклад основного матеріалу. Концепція DIME (Diplomatic, Informational, Military, Economic – дипломатичний, інформаційний, військовий та економічний компоненти державної сили) сформувалася у межах американської стратегічної школи другої половини XX ст. як відповідь на трансформацію міжнародного безпекового середовища в умовах глобального протистояння між США та СРСР. На відміну від класичних військових доктрин першої половини XX ст., DIME–модель передбачала комплексне використання політичних, інформаційних, військових та економічних інструментів для досягнення стратегічних цілей держави (Nye, 2004: 5–11).

Формування концептуальних засад DIME було безпосередньо пов'язане з досвідом холодної війни, під час якої Сполучені Штати та Радянський Союз активно використовували не лише військову силу, але й дипломатичний тиск, економічне виснаження, інформаційно-психологічні операції та проксі-конфлікти. Показовим прикладом такого підходу стала «доктрина Трумена», проголошена у 1947 р. президентом Гаррі Труменом. Її реалізація передбачала одночасне використання дипломатичної підтримки союзників, економічної допомоги країнам Європи, військового стримування СРСР та масштабного інформаційного впливу (Gaddis, 2005: 28–36).

Одним із ключових прикладів практичного застосування DIME-підходу став «план Маршалла», офіційно «Програма відновлення Європи», реалізований у 1948–1952 рр. У межах програми США надали країнам Західної Європи понад 13 млрд доларів фінансової допомоги. Водночас ця програма виконувала не лише економічну, але й стратегічну функцію – стримування поширення радянського впливу у Європі (Hogan, 1987: 415-430). Таким чином економічний компонент поступово став одним із визначальних елементів глобального протистояння.

У цей самий період активно розвивався інформаційний компонент DIME. У 1942 р. США створили міжнародну радіомережу «Голос Америки», а у 1949 р. – «Радіо Вільна Європа», які стали інструментами інформаційного впливу на населення країн соціалістичного блоку (Puddington, 2000: 23–31). Радянський Союз, у свою чергу,

активно використовував пропаганду, дезінформацію, контроль над медіапростором та підтримку комуністичних рухів у різних регіонах світу. Як зазначає Томас Рід, радянські «активні заходи» включали широкий спектр операцій – від поширення фальшивої інформації до політичного впливу через агентурні мережі (Rid, 2020: 71–86).

Військовий компонент DIME остаточно інституціоналізувався після створення у 1949 р. Організації Північноатлантичного договору – НАТО. НАТО стало не лише військовим союзом, але й дипломатичним механізмом колективного стримування СРСР. У відповідь у 1955 р. Радянський Союз створив Організацію Варшавського договору, що закріпило біполярний характер міжнародної системи (Westad, 2017: 325–338).

У період холодної війни DIME-модель поступово перетворилася на основу стратегічного планування США. Особливо помітним це стало у 1980-х рр. під час президентства Рональда Рейгана. Американська адміністрація активно використовувала економічні санкції, технологічні обмеження та гонку озброєнь для виснаження радянської економіки. Одним із ключових механізмів став Координаційний комітет з багатостороннього експортного контролю (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls – CoCom), створений для обмеження передачі СРСР сучасних технологій (Westad, 2017: 512–518). Паралельно здійснювалося масштабне інформаційне протиборство, спрямоване на дискредитацію радянської політичної системи.

Особливу роль у розвитку DIME-концепції відіграла теорія «м'якої сили», сформована американським дослідником Джозефом Найєм. У праці «М'яка сила: засоби успіху у світовій політиці» він наголошував, що держава здатна досягти стратегічних результатів не лише шляхом військового примусу, але й через культурний, інформаційний та політичний вплив (Nye, 2004: 1–32). Саме ця концепція значно розширила розуміння інформаційного та дипломатичного компонентів DIME.

Після завершення холодної війни характер міжнародних конфліктів почав змінюватися. Війни у Перській затоці, Югославії, Афганістані та Іраку продемонстрували, що навіть технологічна перевага не гарантує стратегічної перемоги без активного використання дипломатичних, інформаційних та економічних інструментів (Kilcullen, 2009: 43–58). Саме у цей період формується концепція «комплексного державного підходу», яка передбачала інтеграцію всіх ресурсів державної влади у єдину систему стратегічного управління.

Після терористичних атак 11 вересня 2001 р. DIME-модель набула нового значення. Терористична організація Аль-Каїда продемонструвала ефективність асиметричних методів боротьби, використовуючи фінансові мережі, інформаційний вплив та психологічний ефект глобального масштабу (Bergen, 2011: 45–52). У відповідь у «Стратегії національної безпеки США» 2002 р. було закріплено необхідність синхронізації дипломатичних, військових, інформаційних та економічних інструментів у боротьбі за новими загрозами (The White House, 2002: 1–15).

На початку XXI ст. DIME-модель стала одним із ключових інструментів аналізу гібридної війни. Американський військовий аналітик Френк Гоффман визначав гібридну війну як поєднання традиційних військових дій, нерегулярних форм боротьби, тероризму, інформаційних операцій та кібернетичних атак у межах єдиного конфлікту (Hoffman, 2007: 14–29). У такій системі DIME-компоненти функціонують не ізольовано, а як взаємопов'язані елементи багатовимірного впливу.

У сучасних умовах особливого значення набуває економічний компонент DIME-моделі. Саме економічні інструменти дедалі частіше стають основою гібридного протиборства між державами. Йдеться про санкційні механізми, енергетичний шантаж, контроль логістичних маршрутів, фінансові обмеження, валютний тиск та маніпуляцію глобальними ринками. Російська федерація активно використовувала такі механізми ще до початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 р. Зокрема, газові проєкти «Північний потік» та «Північний потік–2 » стали не лише економічними, але й політичними інструментами впливу на країни Європи (Siddi, 2020: 107–121).

Одночасно росія проводила масштабні інформаційно-психологічні операції через міжнародні медіа платформи RT (Russia Today), Sputnik та мережі соціальних медіа, поєднуючи їх з дипломатичним тиском, кіберопераціями та військовими загрозами. Таким чином російсько-українська війна стала одним із найбільш показових прикладів практичного застосування DIME-моделі у сучасній гібридній війні, відкрита фаза якої розпочалася у 2014 році.

Для сучасного гібридного протиборства характерною є висока взаємодія всіх компонентів DIME-моделі, що можна представити у вигляді наступної структури:

У сучасній російсько-українській війні саме економічний компонент DIME-моделі набуває особливого значення, оскільки через енергетичний шантаж, санкційне протистояння, контроль над логістичними маршрутами, маніпуляцію продовольчими ринками та використання «тіньового

Рис. 1. Структура DIME-моделі у системі гібридного протиборства

флоту» російська федерація намагається реалізувати власні стратегічні цілі поза межами суто військового протистояння.

Таким чином, еволюція DIME-моделі відображає трансформацію міжнародних конфліктів від класичних міждержавних воєн до багатовимірної гібридної війни, у якій поєднуються дипломатичний тиск, інформаційний вплив, військова сила та економічне виснаження противника. У XXI ст. саме економічний компонент дедалі частіше стає центральним елементом стратегічного протиборства, що особливо яскраво проявляється у російсько-українській війні.

Період холодної війни 1947–1991 рр. є принципово важливим для розуміння DIME-підходу, оскільки саме тоді протистояння між США та СРСР набуло характеру тривалого багатовимірного суперництва. Його особливістю було те, що обидві наддержави прагнули досягти стратегічних цілей без прямого широкомасштабного військового зіткнення між собою. Для цього вони одночасно використовували дипломатичні домовленості й союзи, інформаційно-психологічний вплив, військове стримування, економічну допомогу, торговельні обмеження та технологічний контроль. Тому, хоча термін DIME у сучасному значенні був сформований пізніше, практична логіка взаємодії його чотирьох компонентів дуже чітко проявлялася у стратегічній політиці двох блоків. Документи американського уряду кінця 1940-х рр. прямо свідчать про необхідність координації політичних, економічних, військових та інформаційних методів протидії СРСР.

Першим показовим прикладом такого комплексного підходу стала політика США щодо Греції та Туреччини у 1947 р. Після Другої світової війни Велика Британія повідомила Вашингтон про неможливість надалі підтримувати уряди цих країн, що перебували під тиском внутрішніх комуністичних рухів та регіональної нестабільності. 12 березня 1947 р. президент США Гаррі Трумен звернувся до Конгресу із проханням надати Греції та Туреччині економічну і військову допомогу. Таким чином, американська політика передбачала одночасне використання дипломатичного рішення, фінансових ресурсів і військової підтримки для недопущення розширення радянського впливу у Східному Середземномор'ї. Саме така комбінація інструментів дозволяє розглядати «доктрину Трумена» як ранній практичний прояв того підходу, який згодом концептуально описуватиметься через DIME (Gaddis, 2005: 28–36).

Ще виразніше взаємодію економічного та дипломатичного компонентів продемонстрував «план Маршала», офіційно – «Програма відновлення Європи». У квітні 1948 р. президент США підписав Закон про економічне співробітництво (Economic Cooperation Act), започаткувавши масштабну програму допомоги європейським державам. У 1948–1952 рр. США надали шістнадцяти європейським країнам допомогу приблизно на 13 млрд доларів (Hogan, 1987: 415–430). Економічне відновлення при цьому не розглядалося як нейтральна гуманітарна політика. Вашингтон прагнув створити стабільну та економічно інтегровану Західну Європу, здатну протистояти політичному та економічному впливу СРСР.

Особливо показовою стала реакція Москви. Радянське керівництво спочатку розглядало можливість участі у механізмах американської допомоги, однак відкинуло запропоновані умови, а урядам країн Східної Європи фактично заборонило при-

єднуватися до програми. У результаті економічна допомога перетворилася на один із механізмів розмежування Європи на два економічні та політичні простори (Westad, 2017: 98-105). Цей випадок має особливе значення для дослідження економічного компонента DIME, оскільки демонструє, що фінансові ресурси можуть використовуватися не лише для безпосереднього економічного відновлення, а й для формування довгострокової геополітичної залежності та політичної лояльності.

Відповіддю СРСР стало створення у 1949 р. Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ). Організація мала координувати господарські зв'язки соціалістичних держав та посилити їхню економічну інтеграцію навколо СРСР. Отже, економічний поділ Європи не був лише наслідком різниці політичних систем: він поступово інституціоналізувався через дві конкуруючі системи економічної співпраці (Judt, 2005: 171–175).

Наступним важливим епізодом стала Берлінська криза 1948–1949 рр. Після запровадження західними державами нової валюти у західних окупаційних зонах Німеччини радянська влада у червні 1948 р. перекрила сухопутні та водні шляхи до Західного Берліна. Радянське керівництво розраховувало економічним тиском змусити США, Велику Британію та Францію залишити місто. Західні держави відповіли повітряним постачанням, відомим як «Берлінський повітряний міст» (Berlin Airlift). Упродовж приблизно одинадцяти місяців західні союзники здійснили сотні тисяч авіарейсів, доставляючи до міста продовольство, паливо та інші необхідні ресурси (Gaddis, 2005: 33–38).

Берлінська криза демонструє особливу властивість DIME-підходу: економічний тиск не обов'язково має відповідати прямою військовою силою. США та їхні союзники застосовували логістичний, економічний і дипломатичний ресурси, одночасно демонструючи готовність до військового захисту Західного Берліна. Таким чином, військова сила виконувала не тільки функцію безпосереднього застосування, а й функцію стримування, тоді як економічні ресурси забезпечували стійкість політичної позиції.

У 1949 р. відбувся ще один принциповий поворот – створення Організації Північноатлантичного договору (North Atlantic Treaty Organization – NATO). Стаття 5 Північноатлантичного договору закріпила принцип колективної оборони, перетворивши військовий потенціал окремих держав на елемент спільної стратегії стримування. Водночас створення НАТО було дипломатичним актом формування довгострокової коаліції, а не лише військовим рішенням. Через це його доцільно розглядати як приклад взаємодії дипломатичного і військового компонентів (Leffler, 2007: 189–198).

Економічній вимір протистояння у цей період набув ще однієї форми – контролю за передачею технологій. У 1949–1950 рр. США, Велика Британія, Франція та інші західні держави створили Координаційний комітет з багатостороннього експортного контролю (Coordinating Committee for Multilateral Export Controls – CoCom). Його завданням було обмеження експорту до СРСР та його союзників товарів, матеріалів і технологій, які могли посилити військовий потенціал соціалістичних держав. Особливо важливими були товари подвійного призначення та високотехнологічна продукція (Jensen-Eriksen, 2026:).

Масштаб цього інструменту можна побачити за динамікою торгівлі: у 1947–1952 рр. щорічний американський експорт до Східної Європи скоротився приблизно з 350 млн. доларів до менш ніж 10 млн. доларів після розширення американського експортного контролю (Congressional Research Service, 2023: 18). Економічні обмеження таким чином виконували одночасно військово-стратегічну функцію: їхньою метою було не просто скоротити торгівлю, а ускладнити модернізацію військово-промислового потенціалу СРСР та його союзників.

У 1950-х рр. протистояння перемістилося також у сферу інформаційного впливу. США розширювали діяльність «Голосу Америки», «Радіо Вільна Європа» та «Радіо Свобода», тоді як СРСР використовував державну систему пропаганди, цензури та міжнародного радіомовлення. Особливістю цього протистояння було те, що інформація розглядалася не просто як засіб поширення повідомлень, а як інструмент зміни політичних уявлень населення держав-супротивників (Puddington, 2000: 23–31).

У 1960-х рр. комплексність протистояння особливо виразно проявилася під час Карибської кризи 1962 р. Розміщення радянських ядерних ракет на Кубі створило безпосередню загрозу території США. Реакція Вашингтона поєднала військову готовність, морську блокаду, дипломатичні переговори та інформаційно-політичну комунікацію. Президент Джон Кеннеді не обрав негайного нанесення удару, а запровадив «карантин» Куби, одночасно проводячи переговори з радянським керівництвом. Завершення кризи стало результатом поєднання військового стримування та дипломатичного компромісу (Allison, 1971: 111–128). Цей випадок показав, що стратегічна ефективність держави залежить не від максимальної сили одного інструмента, а від можливості синхронізувати різні засоби впливу.

Подібний принцип проявився і в період «розрядки» (détente) 1970-х рр. Після Карибської кризи США та СРСР активізували переговори щодо обмеження стратегічних озброєнь. У 1972 р. було підписано Договір про обмеження систем протиракетної оборони (Anti-Ballistic Missile Treaty – ABM Treaty) та Тимчасову угоду про деякі заходи у сфері обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Interim Agreement on Certain Measures with Respect to the Limitation of Strategic Offensive Arms – SALT 1). У цьому випадку дипломатія безпосередньо використовувалася для регулювання військового суперництва (Garthoff, 1994: 278–286).

Водночас холодна війна не обмежувалася прямим суперництвом США та СРСР. Обидві держави широко використовували підтримку союзників і партнерів у локальних конфліктах. Війна у В'єтнамі (1995 – 1975) стала одним із найбільш масштабних прикладів такого протиборства. США підтримували Південний В'єтнам військовими силами, фінансами та матеріально-технічними ресурсами, тоді як Північний В'єтнам отримував значну допомогу від СРСР і Китаю. Війна продемонструвала обмеженість переваги у традиційній військовій силі, коли противник одночасно використовує політичну мобілізацію, інформаційний вплив, зовнішню допомогу та нерегулярні форми боротьби (Herring, 2002: 187–214).

Ще виразніше взаємозалежність економічного та військового компонентів проявилася під час радянської війни в Афганістані (1979–1989). СРСР ввів війська в Афганістан у грудні 1979 р., після чого США, Пакистан, Саудівська Аравія та інші держави почали підтримувати афганський збройних опір. Центральне розвідувальне управління США (Central Intelligence Agency – CIA) через пакистанські структури забезпечувало постачання зброї та фінансування моджахедів (Coll, 2004: 89–114). Війна поступово перетворилася на дорогий для СРСР конфлікт, що вимагав значних людських, матеріальних та фінансових ресурсів.

На завершальному етапі холодної війни економічний і технологічний компоненти набули ще більшого значення. У 1980-х рр. США посилили обмеження на передачу СРСР високих технологій, зокрема у сфері комп'ютерної техніки та телекомунікацій. CoCom став одним із механізмів технологічного стримування. Історичні дослідження показують, що особливо інтенсивним експортний контроль був у 1949–1954 та 1979–1989 рр., а в останній період дедалі більше концентрувався саме на високих технологіях (Jensen-Eriksen, 2026:).

Додатковим чинником стало падіння світових цін на нафту у середині 1980-х рр. Радянська економіка значною мірою залежала від експорту енергоносіїв, тому зниження нафтових доходів погіршило фінансове становище СРСР. Водночас було б методологічно неправильно пояснювати розпад Радянського Союзу лише зовнішнім економічним тиском. Економічні труднощі поєдналися зі структурними проблемами радянської економічної системи, технологічним відставанням, високими військовими витратами та внутрішньополітичною кризою (Westad, 2017: 512–518).

Отже, досвід холодної війни дає підстави розглядати DIME не як механічну суму чотирьох незалежних інструментів, а як систему їхньої взаємодії. Дипломатія створювала союзи та забезпечувала переговорні можливості; інформаційний вплив формував сприйняття конфлікту; військова сила забезпечувала стримування та примус; економічні інструменти формували ресурсну базу, винагороджували союзників, обмежували можливості противника та впливали на його довгостроковий потенціал. Саме така взаємодія особливо важлива для подальшого аналізу гібридного протиборства рф проти України, де економічний вплив уже не може розглядатися окремо від дипломатичних, інформаційних та військових засобів.

Таким чином, історичний досвід холодної війни продемонстрував принципову зміну характеру стратегічного протиборства: досягнення політичних цілей дедалі менше залежало від безпосереднього застосування військової сили і дедалі більше – від здатності держави синхронізувати різні форми впливу. Саме ця історична практика створила передумови для подальшого концептуального оформлення DIME-підходу та його використання для аналізу сучасних гібридних конфліктів.

Формування російської моделі гібридного протиборства доцільно розглядати не як механічне запозичення західної DIME-моделі, а як поєднання дипломатичних, інформаційних, економічних і військових інструментів, які російська федерація використовувала для досягнення політичних цілей. DIME у цьому випадку виступає передусім аналітичною моделлю, що дає змогу систематизувати різні засоби впливу, а не назвою офіційної російської доктрини. Дослідження Андраша Раца показує, що під час подій 2014 року росія одночасно застосовувала дипломатичний, економічний, інформаційний та військовий тиск, координуючи їх у межах єдиної операції (Rácz, 2015: 11–13).

Важливим етапом передумов такого протиборства стали події 2013 року, коли після рішення українського уряду призупинити підготовку до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Сою-

зом росія посилила економічний і політичний тиск на Україну. Економічний інструмент у цій ситуації був пов'язаний із залежністю української економіки від російського ринку, енергетики та торговельних зв'язків. Саме наявність значних економічних і соціальних зв'язків створювала для москви можливості використовувати економічні важелі одночасно з політичним та інформаційним впливом. Рац зазначає, що ще до відкритої фази війни росія мала в Україні значні можливості для використання економічного впливу, політичних конфліктів, медіа та соціальних зв'язків (Rácz, 2015: 57–58).

Особливо виразно комплексний характер російського впливу проявився під час окупації Криму у лютому-березні 2014 року. Російські військові підрозділи встановили контроль над ключовими об'єктами півострова, одночасно використовувалися місцеві проросійські сили, дипломатичний тиск та масштабна інформаційна кампанія. Внаслідок цього українська державна система управління в Криму була фактично паралізована, а 18 березня 2014 року росія оголосила про включення Криму до свого складу. Рац характеризує кримську операцію як приклад високого рівня координації російських військових, місцевих сил, медіа та дипломатії (Rácz, 2015: 11–13).

Інформаційний компонент цієї операції мав не допоміжне, а самостійне стратегічне значення. Ядвіга Дарчевська у дослідженні «Анатомія російської інформаційної війни. Кримська операція – тематичне дослідження» показує, що інформаційна кампанія поєднувала телебачення, Інтернет ресурси, діяльність політиків, дипломатів, експертів та інших публічних діячів. Її завданням було формування потрібного росії сприйняття подій в Україні, дезорієнтація аудиторії та легітимізація російських дій у Криму (Darczewska, 2014: 5–7).

Економічний вимір проявляється передусім через використання вже сформованої взаємозалежності. Особливе місце в російсько-українських відносинах займала енергетика. Залежність України від російського газу створювала можливість перетворення економічної взаємозалежності на інструмент політичного тиску. Як зазначають Майкл Рюле та Юліюс Грубіаускас у дослідженні «Енергетика як інструмент гібридної війни», українсько-російські газові конфлікти продемонстрували, що енергетична залежність може мати безпосередні наслідки для національної безпеки, оскільки контроль над енергетичними потоками здатний використовуватися не лише в економічних, а й у політичних цілях (Rühle & Grubliauskas, 2015: 3–5).

Після Криму центр протистояння переміститися на Донбас. У квітні 2014 року в Донецькій і Луганській областях почалися захоплення адміністративних будівель, формування незаконних збройних формувань і проголошення так званих «Донецької народної республіки» та «Луганської народної республіки». На відміну від Криму, Україна розпочала активну військову операцію для відновлення контролю над територіями. Рац наголошує, що російська підтримка сепаратистських сил включала військове забезпечення, постачання техніки та інші форми допомоги, а одночасно продовжували діяти інформаційні, дипломатичні та економічні інструменти (Rácz, 2015: 11–13).

Таким чином, події 2014 року продемонстрували практичну взаємодію всіх основних складових DIME. Дипломатичний інструмент забезпечував міжнародне політичне прикриття та переговорний вплив; інформаційний – формування необхідного сприйняття конфлікту; економічний – використання залежностей і вразливостей; військовий – безпосереднє захоплення територій та підтримку збройних формувань. Показово, що Рац вважає новизною кримської операції не окремі засоби як такі, а саме їх ефективну координацію в межах однієї операції (Rácz, 2015: 50).

Отже, російсько-українська війна, відкрита фаза якої розпочалася у 2014 році, стала одним із найбільш показових прикладів комплексного застосування інструментів, які в межах DIME-моделі належать до дипломатичної, інформаційної, військової та економічної сфер. Особливість російського підходу полягала не стільки в наявності кожного з цих інструментів окремо, скільки в їх одночасному використанні та взаємному посиленні. Саме ця обставина дає підстави розглядати російське протиборство проти України як комплексну систему гібридного впливу, у якій економічні важелі були тісно пов'язані з інформаційними, дипломатичними та військовими засобами.

На початку XXI століття розвиток інформаційно-комунікаційних технологій суттєво змінив способи реалізації державної сили. Якщо раніше дипломатичний, інформаційних, військовий та економічний інструменти переважно реалізовувалися через фізичні інституції та традиційні канали впливу, то поширення цифрових мереж сформувало нове середовище їх взаємодії. Кіберпростір поступово перетворився на окремий простір стратегічного протиборства, у якому інформаційний вплив може безпосередньо створювати економічні та військові наслідки. Джилл Роуланд, Мейсон Райс і Суджит Шеної зазначають, що кіберпростір став новим середовищем проектування дипло-

тичної, інформаційної, військової та економічної сили, оскільки забезпечує швидкість, глобальне охоплення та можливість впливу на критичну інфраструктуру (Rowland та ін., 2014: 124–137).

Одним із перших показових прикладів такого переходу стали кібератаки проти Естонії у квітні-травні 2007 року. Протягом приблизно трьох тижнів атакам типу розподіленої відмови в обслуговуванні (Distributed Denial of Service, DDoS) піддалися державні установи, парламентські та урядові вебресурси, засоби масової інформації, банки й підприємства. Атаки відбувалися на тлі політичного протистояння навколо перенесення в Таллінні пам'ятника радянському воїну. Дослідник Райн Оттіс розглядав ці події не ізольовано як технічну атаку, а в контексті ширшого політичного конфлікту, у якому одночасно проявлялися політичний, економічний та інформаційний компоненти (Ottis, 2008: 163–168).

Значення естонського випадку полягало саме в демонстрації можливості поєднання цифрового впливу з іншими інструментами протиборства. Подальший аналіз НАТО також засвідчив, що кібердії можуть синхронізуватися з економічним або дипломатичним тиском, посилюючи загальний стратегічний ефект. Після подій 2007 року НАТО переглянуло підходи до кіберзахисту, а у 2008 році в Таллінні було створено Центр передового досвіду НАТО з питань спільної кібероборони (NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence) (Hills, 2019: 52–53).

Наступним етапом стала поява кіберзасобів, здатних впливати не лише на інформацію, а й на фізичні процеси. Показовим прикладом є шкідливе програмне забезпечення «Стакснет» (Stuxnet), виявлене у 2010 році. Його особливістю було спрямування на промислові системи управління, що продемонструвало можливість використання кіберпростору для досягнення фізичного ефекту. Ральф Лангнер характеризував Stuxnet як принципово новий тип кіберзброї, здатної впливати на фізичний об'єкт через цифрове середовище (Langner, 2011: 49–51).

Для російсько-української війни особливого значення набули атаки на критичну інфраструктуру. 23 грудня 2015 року в Україні була здійснена кібератака на системи управління електроенергетикою, внаслідок якої було відключено електропостачання для десятків тисяч споживачів. Аналіз SANS та Electricity Information Sharing and Analysis Center встановив, що атака включала проникнення до систем SCADA, втручання в роботу операторів та додаткові дії, спрямовані на ускладнення відновлення роботи системи (Lee та ін., 2016: 1–2).

Ще масштабніший ефект продемонструвала кібератака «НотПетя» (NotPetya) 27 червня 2017 року. Початковою ціллю стали українські державні установи та приватні компанії, однак через поширення шкідливого програмного забезпечення через оновлення програми «M.E.Doc» наслідки швидко вийшли за межі України. За даними Національного банку України, атака охопила значну частину банківського сектору: установи, на які припадало 35% активів банківської системи та 32,4% депозитів фізичних осіб, зазнали впливу ; для багатьох банків нормалізація операцій тривала кілька днів (Національний банк України, 2017: 53).

Таким чином, у XXI столітті технології змінили не саму структуру DIME, а механізм взаємодії складових. Кібератака може одночасно бути інформаційним впливом, створювати економічні збитки, порушувати функціонування критичної інфраструктури та мати військово-стратегічне значення. Саме тому сучасне DIME-протиборство дедалі менше розділяється на ізольовані дипломатичні, інформаційні, військові чи економічні дії. Цифрове середовище забезпечує їх швидке поєднання та взаємне посилення. Як зазначає Тімоті Томас, традиційної DIME-мнемоніки вже недостатньо для повного розуміння сучасного кіберстратегічного середовища, оскільки технологічна взаємопов'язаність змінює самі умови застосування інструментів національної сили (Thomas, 2014: 370–393).

Отже, технологічна трансформація DIME-протиборства полягає передусім у переході від відносно відокремленого застосування інструментів сили до їх цифрового інтегрованого використання. Події в Естонії у 2007 році, застосування Stuxnet у 2010 році та кібератаки проти української енергетичної й фінансової інфраструктури у 2015–2017 роках демонструють послідовне розширення можливостей такого протиборства – від порушення інформаційних систем до безпосереднього впливу на економічні процеси та критичну інфраструктуру держави.

Висновки: Історичний аналіз засвідчує, що DIME-модель дає змогу комплексно аналізувати трансформацію інструментів державної сили від періоду холодної війни до сучасних конфліктів. Її складові – дипломатична, інформаційна, військова та економічна – у XXI столітті дедалі частіше взаємодіють, утворюючи цілісну систему стратегічного протиборства.

Російсько-українська війна продемонструвала практичне поєднання зазначених інструментів у межах гібридного протиборства. Особливого значення набув економічний компонент, що проявлявся через використання енергетичної та торговельної залежності, обмеження економічних

зв'язків, вплив на критичну інфраструктуру та створення довготривалих економічних втрат.

Водночас технологічний розвиток змінив механізми реалізації DIME. Кібероперації, цифрові комунікації, супутникові системи та інші технології забезпечили можливість одночасного впливу на інформаційну, економічну, дипломатичну й військову сфери. Отже, історична еволюція DIME-протиборства характеризується не стільки появою нових окремих інструментів, скільки їхньою дедалі більшою взаємозалежністю та синхронізацією.

Таким чином DIME-модель залишається дієвим аналітичним інструментом для дослідження сучасних конфліктів, оскільки дозволяє простежити взаємозв'язок між різними формами державного впливу та оцінити їхній сукупний ефект у системі гібридного протиборства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Nye J. S. Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs. 2004. 191 p.
2. Gaddis J. L. The Cold War: A New History. New York: Penguin Press, 2005. 2005. 352 p.
3. Hogan M. J. The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952. Cambridge: Cambridge University Press. 1987. 482 p.
4. Puddington A. Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty. Lexington: University Press of Kentucky. 2000. 408 p.
5. Rid T. Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. New York: Farrar, Straus and Giroux. 2020. 513 p.
6. Westad O. A. The Cold War: A World History. New York: Basic Books. 2017. 710 p.
7. Kilcullen D. The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One. New York: Oxford University Press. 2009. 342 p.
8. Bergen P. The Longest War: The Enduring Conflict between America and Al-Qaeda. New York: Free Press. 2011. 502 p.
9. The White House. The National Security Strategy of the United States of America. Washington, D.C. 2002. 48 p.
10. Hoffman F. G. Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies. 2007. 72 p.
11. Judt T. Postwar: A History of Europe Since 1945. New York: Penguin Press. 2005. 878 p.
12. Leffler M. P. For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War. New York: Hill and Wang. 2007. 586 p.
13. Allison G. T. Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. Boston: Little, Brown and Company. 1971. 338 p.
14. Garthoff R. L. The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War. Washington, D.C.: Brookings Institution. 1994. 236 p.
15. Coll S. Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001. New York: Penguin Press. 2004. 736 p.
16. Jensen-Eriksen N. The Restriction of Strategic Exports: The Case of the Coordinating Committee (CoCom) During the Cold War. In: Watson A. (ed.). Oxford Research Encyclopedia of Military History. New York: Oxford University Press. 2026. DOI: 10.1093/9780197852705.003.0153.
17. Rácz A. Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs. 2015. 104 p. URL: https://fiia.fi/wp-content/uploads/2017/fiiareport43.pdf (останній перегляд 17.09.2026).
18. Darczewska J. The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, a Case Study. Warsaw: Centre for Eastern Studies. 2014. 37 p. URL: https://www.osw.waw/pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_war_fare.pdf (останній перегляд 17.09.2026).
19. Rühle M., Grubliauskas J. Energy as a Tool of Hybrid Warfare. NATO Defense College Research Paper No. 113. Rome. 2015. 12 p.
20. Rowland J., Rice M., Shenoi S. Whither Cyberpower? International Journal of Critical Infrastructure Protection, 7(2), 2014. 124–137. DOI: 10.1016/j.ijcip.2014.04.001.
21. Ottis R. Analysis of the 2007 Cyber Attacks against Estonia from the Information Warfare Perspective. In: Remenyi D. (ed.), Proceedings of the 7th European Conference on Information Warfare and Security. Reading: Academic Conferences Limited. 200). P. 163–168. URL: https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ottis2008_AnalysisOf2007FromTheInformationWarfarePerspective.pdf (останній перегляд 18.09.2026)
22. Hills M. Hybrid Threats: A Strategic Communications Perspective: 2007 Cyber Attacks on Estonia. In: Heap B. (ed.). Hybrid Threats: A Strategic Communications Perspective. Vol. 2. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence. 2019). P. 52–53.
23. Langner R. Stuxnet: Dissecting a Cyberwarfare Weapon. IEEE Security & Privacy, 9(3). 2011. 49–51. DOI: 10.1109/MSP.2011.33.
24. Lee R. M., Assante M. J., Conway T. Analysis of the Cyber Attack on the Ukrainian Power Grid. SANS Institute / Electricity Information Sharing and Analysis Center. 2016. 29 p.
25. National Bank of Ukraine. Financial Stability Report. Issue 4. Kyiv. 2017. 73 p.
26. Thomas T. Creating Cyber Strategists: Escaping the 'DIME' Mnemonic. Defence Studies, 14(4). 2014. 370–393. DOI: 10.1080/14702436.2014.952522.

REFERENCES

1. Nye J. S. (2004). Soft Power: The Means to Success in World Politics. New York: PublicAffairs. 191 p.
2. Gaddis J. L. (2005). The Cold War: A New History. New York: Penguin Press. 352 p.
3. Hogan M. J. (1987). The Marshall Plan: America, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947–1952. Cambridge: Cambridge University Press. 482 p.
4. Puddington A. (2000). Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of Radio Free Europe and Radio Liberty. Lexington: University Press of Kentucky. 408 p.
5. Rid T. (2020). Active Measures: The Secret History of Disinformation and Political Warfare. New York: Farrar, Straus and Giroux. 513 p.
6. Westad O. A. (2017). The Cold War: A World History. New York: Basic Books. 710 p.
7. Kilcullen D. (2009). The Accidental Guerrilla: Fighting Small Wars in the Midst of a Big One. New York: Oxford University Press. 342 p.
8. Bergen P. (2011). The Longest War: The Enduring Conflict between America and Al-Qaeda. New York: Free Press. 502 p.
9. The White House. (2002). The National Security Strategy of the United States of America. Washington, D.C. 48 p.
10. Hoffman F. G. (2007). Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies. 72 p.
11. Judt T. (2005). Postwar: A History of Europe Since 1945. New York: Penguin Press. 878 p
12. Leffler M. P. (2007). For the Soul of Mankind: The United States, the Soviet Union, and the Cold War. New York: Hill and Wang. 586 p.
13. Allison G. T. (1971). Essence of Decision: Explaining the Cuban Missile Crisis. Boston: Little, Brown and Company. 338 p.
14. Garthoff R. L. (1994). The Great Transition: American-Soviet Relations and the End of the Cold War. Washington, D.C.: Brookings Institution. 236 p.
15. Coll S. (2004). Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden, from the Soviet Invasion to September 10, 2001. New York: Penguin Press. 736 p.
16. Jensen-Eriksen N. (2026). The Restriction of Strategic Exports: The Case of the Coordinating Committee (CoCom) During the Cold War. In: Watson A. (ed.). Oxford Research Encyclopedia of Military History. New York: Oxford University Press. Online edn. DOI: 10.1093/9780197852705.003.0153.
17. Rácz A. (2015). Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist. Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs. 104 p. URL:https://fiia.fi/wp-content/uploads/2017/fiiareport43.pdf (last accessed 17 September 2026).
18. Darczewska J. (2014). The Anatomy of Russian Information Warfare: The Crimean Operation, a Case Study. Warsaw: Centre for Eastern Studies. 37 p. URL:https://www.osw.waw/pl/sites/default/files/the_anatomy_of_russian_information_war_fare.pdf (last accessed 17 September 2026).
19. Rühle M., Grubliauskas J. (2015). Energy as a Tool of Hybrid Warfare. NATO Defense College Research Paper. No. 113. Rome. 12 p.
20. Rowland J., Rice M., Shenoi S. (2014). Whither Cyberpower? [Куди рухається кіберсила?]. International Journal of Critical Infrastructure Protection, 7(2), 124–137. DOI: 10.1016/j.ijcip.2014.04.001.
21. Ottis R. (2008). Analysis of the 2007 Cyber Attacks against Estonia from the Information Warfare Perspective. In: Remenyi D. (ed.), Proceedings of the 7th European Conference on Information Warfare and Security. Reading: Academic Conferences Limited. P. 163–168. URL:https://ccdcoe.org/uploads/2018/10/Ottis2008_AnalysisOf2007FromTheInformationWarfarePerspective.pdf (last accessed 18 September 2026).
22. Hills M. (2019). Hybrid Threats: A Strategic Communications Perspective: 2007 Cyber Attacks on Estonia. In: Heap B. (ed.). Hybrid Threats: A Strategic Communications Perspective. Vol. 2. Riga: NATO Strategic Communications Centre of Excellence. P. 52–53.
23. Langner R. (2011). Stuxnet: Dissecting a Cyberwarfare Weapon. IEEE Security & Privacy, 9(3), 49–51. DOI: 10.1109/MSP.2011.33.
24. Lee R. M., Assante M. J., Conway T. (2016). Analysis of the Cyber Attack on the Ukrainian Power Grid. SANS Institute / Electricity Information Sharing and Analysis Center. 29 p.
25. National Bank of Ukraine. (2017). Financial Stability Report. Issue 4. Kyiv. 73 p.
26. Thomas T. (2014). Creating Cyber Strategists: Escaping the 'DIME' Mnemonic. Defence Studies, 14(4), 370–393. DOI: 10.1080/14702436.2014.952522.

Дата першого надходження статті до видання: 18.09.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 09.10.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.10.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)